

ЕТНОГРАФІЯ. ЕТНОЛОГІЯ. ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 930.1 «18/20»:94 (36) «06/09»

Ліна Дорошенко

ІНФОРМАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОРНАМЕНТИКИ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ КЕРАМІКИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ I ТИС. Н. Е.

Орнаментация ранньослов'янських посудин не вирізняється значною різноманітністю, тому зауваження з приводу декорування в роботах попередників мали, зазвичай, побіжний характер. Практично відсутні роботи, у яких орнаментация ранньослов'янських керамічних посудин характеризується як окрема система. Проте нечисленні приклади спеціальних розробок щодо оздобленої кераміки свідчать на користь вірності думки про те, що інформаційні можливості оздоблень, якими б примітивними вони не здавалися на перший погляд, є значно більшим. Історіографічний огляд дозволив констатувати, що саме обмежені матеріалами однієї пам'ятки, або матеріалами кількох територіально та хронологічно близьких пам'яток дослідження давали найцікавіші результати. Ми зацентрували увагу на методології, використовуваний попередниками при вивченні орнаментации, визначили основні риси орнаментики ранньосередньовічної кераміки Подніпров'я, теоретичні аспекти, що стосуються орнаментации. Цікавими виявилися не результати досить широких узагальнень, а деякі аспекти локальних, у межах конкретної пам'ятки, спостережень щодо оздоблень керамічних посудин. Оскільки результати аналізу матеріалів конкретних пам'яток дають нехай і локально обмежену, але відносно однозначну інформацію щодо культурної та хронологічної специфіки орнаментации керамічних посудин.

Ключові слова: орнаментация, ранньослов'янська кераміка, слов'янські старожитності останньої чверті I тис. н. е., потенціал, підхід до вивчення.

Орнаментация ранньослов'янських посудин не вирізняється значною різноманітністю, тому зауваження з приводу декорування в роботах попередників мали, зазвичай, побіжний характер. Практично відсутні роботи, у яких орнаментация керамічних посудин окресленого кола характеризується як окрема система. Проте нечисленні приклади спеціальних розробок щодо оздобленої кераміки свідчать на користь вірності думки про те, що інформаційні можливості оздоблень, якими б примітивними вони не здавалися на перший погляд, є значно більшим.

Певні зауваження з приводу орнаментики керамічних посудин, в роботах попередників мали, здебільшого, побіжний характер. Натомість, на нашу думку, інформаційний потенціал оздоблень є значно більшим. Нечисленні приклади спеціальних розробок цієї тематики, свідчать на користь слушності саме такого підходу. Значно більш цікавими, на нашу думку, виявилися не результати досить широких узагальнень, а деякі аспекти локальних, в межах конкретної пам'ятки, спостережень щодо оздоблень керамічних посудин. Зазвичай головну увагу під час вивчення керамічних посудин дослідники звертають на морфологію цих виробів, певною мірою – на технологічні аспекти й, за «залишковим принципом», оздоблення. Певні зауваження з приводу орнаментации керамічних комплексів другої половини I тис. н.е. в принципі в роботах попередників мали, здебільшого, побіжний характер. На інформативних можливостях оздоблень посудин, нехай і принагідно, науковці зупинялися. Більше того, дослідники керамічних наборів акцентують увагу на тому, що зміни в орнаментации, поряд зі зміною форм дозволяють використовувати орнаменти при датуванні, адже на основі спостережень над орнаментами можна визначати відносно ранні та пізні комплекси, а разом із стратиграфічними даними – виділяти періоди розвитку археологічної культури. Тому в силу масовості керамічного матеріалу та інформаційного потенціалу оздоблень, якими б примітивними та незграбними вони не здавалися на перший погляд, доцільним є приділення уваги саме орнаментации керамічних комплексів ранньослов'янських пам'яток. Практично відсутні роботи, в яких орнаментация керамічних посудин окресленого кола характеризується як окрема система. Проте нечисленні приклади спеціальних розробок щодо оздобленої кераміки свідчать на користь вірності думки про те, що інформаційні можливості оздоблень, якими б примітивними вони не здавалися на перший погляд, є значно більшим.

Вивчення історіографії, що торкається проблем ранньослов'янської історії демонструє, що дослідники намагаються прослідкувати динаміку розвитку орнаментации кераміки старожитностей певних груп, практично завжди прив'язуючи застосування того чи іншого орнаментального елементу до способу формовки посудини. На основі переважання деякої орнаментации на

посудинах ліпного чи гончарного виготовлення (враховуючи морфологічні ознаки) виділяються групи кераміки, співставлення яких в свою чергу слугує підставою для виділення періодів розвитку археологічних культур, пошуку генетичних зв'язків між ними. Варто зазначити, що орнаментика привертала увагу дослідників ще на початкових етапах становлення археологічної славістики. Зокрема, М. Макаренко, основні роботи якого припадають на початок ХХ ст. написав дуже прогресивну як на той час статтю, присвячену орнаменту керамічних виробів роменських городищ, польовим вивченням котрих дослідник активно займався. Особливу увагу зосередив на городищах Роменщини і околиць, дослідження яких проводилось в 1901, 1906, 1910, 1912, 1915, 1922, 1924 рр. А саме: городище «Ведвеже» на високому березі р. Ромен, «Монастирище при впадінні р. Ромен в р. Сула», Вашкевича на нагірному боці р. Сула, «Замчище» в м. Глинськ на шпилі нагірного берега р. Сула [1, с.323]. Доробок дослідника – характеристика орнаментики роменського посуду заслуговує на особливу увагу й в наш час. За спостереженнями М. Макаренка, орнаментика мусить стати на перший план в області художніх і технічних досягнень культури городищ Роменського типу. Виділено дві групи орнаменту за засобами виконання: ямковий і смужковий орнамент. Ямковий являв собою вдавлення короткого предмету із зубцями. Іноді зубці мають однакову глибину, часто – середина такого зубця широка, а кінці його звужуються. Ця особливість спонукала розділити названий орнамент на два типи з огляду на техніку їх виконання: А) широкі зубці з кінцями, що звужуються, мають м'які краї. Крім того в косому напрямку є ще два, три поглиблення з дуже м'якими краями. Такі поглиблення могли отримуватись, коли через ребро всього зубця намотано ряд скручених мотузочків; Б) зубці однакової ширини з гострими, не заокругленими краями. Мотиви: похилі заглиблення попарно розміщені; «кривулька» – одне заглиблення в одну сторону похилено, друге – в протилежну; хрести; ялинка, ромбики, лапки, вдавлення пальцями [2, с.19–20].

Смужковий орнамент, отримувався шляхом руху кінця палички або інструменту у вигляді гребінця на сирій глині. Виділено два типи: А) ряд паралельних широких смужок, легенько проведених на поверхні стінок посуду з широкими віддаленнями між ними; Б) пасмо вузьких смужок, укладених густо одна біля одної. Аналогії орнаментики у вигляді виведених смужечкою то одинарно, то подвійно, то потрійно й більше у вигляді відбитка зубців гребінця, то рівного горизонтального, то хвилястого між двома горизонтальними, автор вбачає у західних знахідках. Походження прокресленого орнаменту автор шукає в неоліті. З відмінністю як саме ця смуга виконувалася і який мотив окраси виявляла. Дослідник відзначає, що до Х ст. ця орнаментика була ретельно виконаною, мала сталий мотив та рисунок, після Х ст. – втрачає свій попередній характер, робиться недбалою по виконанню, створюється враження продукції не художньої, а ремісничкої. Упродовж IV–VI ст. орнаментика цього роду зустрічається на широких просторах східноєвропейської рівнини, починаючи від Прибалтики, від Ельби на півночі – до Дунаю на півдні, і далі на схід – аж за Дніпровське Лівобережжя, звідти – до Волги на північ. Смужковий орнамент зустрічається на посудинах більш витягнутої форми, виготовлених із добре вимішаної глини, з домішками шамоту в тісті, більших розмірів, складнішого профілювання, виконаних на гончарному колі.

Орнаментика зубчастими заглибленнями на території Придніпрянщини, з'являється з ранніх часів заселення краю, поширюється і досягає кульмінаційного поширення в культурі скорчених кістяків, потім – в культурі городищ роменського типу. Ця техніка прикрашання посуду, розглядається як місцева – того населення, яке мешкало тут в добу скорчених та фарбованих кістяків і в добу городищенської культури типу Роменської.

Технічна особливість свідчить, що орнаментика з'явилась як наслідок давнішого способу прикрашання – мотузка. Мотузковий орнамент переходить в зубчасте заглиблення, яке отримувалось відтиском твердого інструменту з поперечними або косими нарізками – та зубцями. Смужкова орнаментика, що вживалася більш вмілими силами прийшла в городищенську культуру пізніше. На городищах Роменського типу панує орнамент, тиснений «зубчастими рівчаками». Тісто таких посудин має значні домішки шамоту, стінки посуду грубі, поверхня горбиста, ямчаста. За розмірами цей посуд менший, ніж посуд із смужковим орнаментом. Вінця прикрашені, форма присадкувата, розлогувата, широка, шийка мало стягнена, широка, вінця слабо виражені, заокруглені. Ямкова орнаментика відповідає роменській і трапляється на Україні із найдавніших часів [3, с.325–338].

Ще однією спробою досить ґрунтовно проаналізувати орнаменту однієї із груп ранньосередньовічних старожитностей у Східній Європі стала робота А. Віннікова, присвячена пам'яткам боршевської культури [4, с. 55–61]. За розташуванням орнаменту на посудинах він виділяє три групи кераміки: орнаментована лише по краю вінець; орнаментована лише по тулубу; орнаментована як по тулубу, так і по вінцях. При цьому зональність розташування орнаментів доволі чітко співвідносилася із функціональними групами посудин (кухонний посуд, наприклад, за край нечисленними виключеннями, не мав орнаменту по тулубу). Для кожної із виділених груп

А. Вінніков окреслює основну техніку нанесення оздоблень, провідні мотиви, сюжети, які різняться між собою. Основними прийомами орнаменталізації були відбитки мотузочки (в різних комбінаціях), пальцеві вдавлення, защепа, відбитки нігтя, вдавлення округлої палички, прямокутні, підтрикутні вдавлення, гребінчастий штамп, округлі відбитки пустотілої трубочки (кістки). Найбільш поширеним способом орнаменталізації кераміки першої групи є пальцеві вдавлення, пальцеві защепа, вдавлення палички; другої – вдавлення, нанесені мотузочкою, нігтеві вдавлення; третьої – вдавлення мотузочки як по краю вінець, так і по тулубу, а також пальцеві вдавлення по верху вінець і мотузкові вдавлення по тулубу. А. Вінніков також продемонстрував статистичне переважання певних елементів декору (наприклад, вдавлення мотузочки), етнографічні особливості оздоблень посудин з конкретних пам'яток, навів таблицю, що демонструє відсоткове співвідношення способів орнаменталізації на окремих городищах. Акцентує увагу дослідник й на різноманітності композицій орнаментів, подаючи перелік основних сюжетів для кожної з трьох виділених ним груп. Для деяких елементів декорування доволі впевнено встановлювалося інше культурне походження. Зокрема, у звичаї прикрашати посудини лінійно-хвилястим орнаментом А. Вінніков вбачав вплив салтівської культури. Загалом, дослідник вважав боршевську кераміку доволі «космополітичним» явищем. Так, він заперечував поширений на той час погляд щодо мотузкового орнаменту як однієї із культурних визначальних рис боршевських старожитностей, адже ця техніка мала широкі аналогії у матеріалах інших синхронних культур.

Значно більш цікавими, на нашу думку, виявилися не результати досить широких узагальнень, а деякі аспекти локальних, в межах конкретної пам'ятки, спостережень щодо оздоблень керамічних посудин. Зокрема, статистичний аналіз орнаментованих посудин та їх фрагментів з городища Тихиха, із прив'язкою до стратиграфічних шарів, дозволив доволі впевнено вбачати у зазначених статистичних закономірностях діагностичний показник щодо хронології. Крім того, планіграфічні спостереження засвідчили, що кераміка із певним способом орнаменталізації концентрується на окремих ділянках поселень, що, на його думку, свідчило про обслуговування певних сегментів громад окремими майстрами-керамістами.

Наступний приклад спеціального звернення до вивчення орнаментів на ранньосередньовічній кераміці з'явився чи не за два десятиліття до появи дослідження А. Віннікова. Робота О. Сухобокова та С. Юренка присвячена волинцевсько-роменським матеріалам, методично наслідує розробки А. Віннікова. Дослідники акцентували увагу на провідних елементах, мотивах орнаменталізації, охарактеризували співвідношення елементів та прийомів орнаменталізації на різних функціональних категоріях (горщики, миски тощо) та конкретних типах волинцевсько-роменського керамічного посуду. При цьому вони зазначали, що не можна твердити про закономірності взаємозв'язку між використанням технічних прийомів орнаменталізації й формами посудин та їх призначенням. Натомість, відносно чітким виявився зв'язок між технологією формовки посудин та прийомами нанесення орнаменту (на ранньому гончарному посуді майже не зустрічаються пальцеві відбитки, насічки, нігтеві вдавлення. Проте й цим зв'язком дослідники фактично нехтують, розглядаючи орнаменталіцію ліпного та гончарного посуду здебільшого сумарно, лише в деяких випадках зазначаючи суттєві відмінності в декоруванні цих двох технологічних груп посуду. За спостереженнями дослідників, для обох груп керамічних виробів техніка орнаменталізації стабільна, в той час як декоративні сюжети досить різноманітні. Проте, зазначено, що для ліпної кераміки волинцевської культури, переважаючими є технічні прийоми вдавлення, для гончарної – суцільне, або часткове лискування, фризи з широких пролискованих ліній з використанням відбитків зубчастого штампу між ними у вигляді різноманітних композицій або багаторядної хвилі, нанесеної гребінцем.

Придільється увага й зональності розташування декору на посудині. Виділяється три групи посудин: орнаментовані лише по зрізу вінець; прикрашені лише по найбільш розширеній частині тулуба або по плічках; прикрашені як по вінцях, так і по корпусу. В хронологічному аспекті, дослідники наполягають на спадковості волинцевської та роменської орнаментики, зазначаючи, що значна кількість елементів, що складали основну специфіку волинцевського посуду, на роменському етапі відмирають, а ті, що існували у волинцевський час в незначній кількості, навпаки, стають провідними. Значна увага приділена дослідниками також порівнянню волинцевсько-роменських та боршевських матеріалів. Зосередили свою увагу вони й на регіональних особливостях орнаментів. За спостереженнями дослідників, лише в лівобережнодніпровському ареалі спостерігається широке розмаїття технічних прийомів орнаменталізації і декоративних мотивів, а звичай прикрашати кераміку мотузчаним штампом у східнодніпровському регіоні виділяє його з числа інших територій східнослов'янського розселення. До того ж Світлана Павлівна та Олег Васильович визначають район Дніпровського Лівобережжя, Чернігівсько-Брянського Подесення та Курсько-Білгородського Посейм'я центром масового використання мотузчаного орнаменту. Відносно ж невеликий відсоток мотузкової орнаменталізації на кераміці боршевської культури в басейні Дону, на що звернув увагу свого часу

А. Вінніков, дослідники пояснили тим, що Подоння було крайньою східною периферією східнослов'янської території. Тож мотузковий декор на кераміці боршевських пам'яток розглядається як характерне явище, але з вираженою тенденцією до згасання. Слід зазначити, що акцентуючи увагу на культурно-хронологічній і етногенетичній спорідненості волинцевської та роменської культур, С. Юренко та О. Сухобоков доволі сумарно розглядають орнаментацию керамічних комплексів обох груп.

Загальним висновком роботи є те, що волинцевські і роменські пам'ятки є археологічним еквівалентом сіверян на двох хронологічних етапах їх розвитку, а боршевські – в'ятичів [5, с. 161–175]. Однак докладних статистичних викладок, які б ілюстрували зближення волинцевської та роменської орнаментики й протиставлення її боршевській, в роботі не наведено. Натомість вказується, що специфічною рисою саме волинцівського керамічного комплексу є звичай лискувати поверхню посудини, на роменському посуді лискування вироджується у загладжування поверхні. Властивими роменському посуду є відбитки мозузчаного штамп (з доповненнями у вигляді різноманітних вдавлень).

На інший блок методичних ідей, викладених у роботі А. Віннікова, спирається у своїй порівняно нещодавній роботі О. Коваленко [6, с.77–80]. Вона зосередила увагу на матеріалі конкретної пам'ятки – ранніх горизонтах літописної Лтави (сучасної Полтави). Дослідницею враховано 700 фрагментів керамічного посуду, атрибутованих як роменські (з 47 об'єктів). Вона виділяє типи, а всередині них варіанти, орнаментальних композицій. Для ліпних горщиків це шість типів (тридцять шість варіантів), для раннього гончарного посуду – один тип (чотири варіанти), для ліпних сковорідок – один тип (три варіанти) декорування. Щоправда, за яким критерієм дослідницею виділялися варіанти в роботі не пояснюється. Дослідниця назвала такі основні технологічні прийоми нанесення орнаменту: вдавлення паличкою; вдавлення торцем округлої в перетині палички; вдавлення паличкою, перевитою товстою ниткою (кількісно домінує); вдавлення гребінцем; пальцеві вдавлення; пальцево-нігтеві зацепи; насічки. О. Коваленко аналізує співвідношення типів орнаменту по вінцях, шийці, плічках та тулубу ліпного посуду (наводиться схема взаємозв'язків елементів орнаментів), звертає увагу на основні композиційні схеми та місце розташування орнаменту, на залежність техніки нанесення орнаменту від способу формовки посудини (ліпна або гончарна). Основою методики дослідниці стало вивчення керамічних матеріалів по об'єктах (подано декілька таблиць, в яких наводиться характеристика керамічних матеріалів з об'єктів: перераховуються типи орнаментів, подається кількість фрагментів з тим чи іншим оздобленням), співставлення керамічних матеріалів різних об'єктів, синхронізація керамічних матеріалів з часом побутування інших предметів (наприклад, пряслиць), разом з тим, акцентується увага й на морфологічних ознаках посудин. Весь комплекс зазначених спостережень дозволив дослідниці доволі впевнено твердити, що характерні елементи роменської орнаментики не лише продовжували побутувати до кінця існування культури в цілому, а й певною мірою були запозичені давньоруськими гончарями, продукція яких побутувала принаймні у Лтаві впродовж всієї першої половини XI ст.

Окрім згаданих спеціальних робіт, присвячених орнаменту кераміки, є узагальнюючі праці археологів, у яких поряд із іншими питаннями, висвітлюється, нехай і побіжно, тема орнаменту. Варто згадати основні з них, аби узагальнивши інформацію, що міститься в наявних працях, продемонструвати основні риси орнаментики кераміки кожної з культур, що локалізувалися в районі Середнього Подніпров'я в другій половині I тис. н. е. [7, с.12; 8, с.15; 9, с. 33–34, 45; 10, 138 с.; 11, с. 71–98; 12, с. 236–240].

На нашу думку, саме регіональний підхід – вивчення матеріалів конкретних пам'яток – має дати показові результати. Оскільки лише за методичної подібності дослідних процедур, спрямованих на створення достатньо дробних періодизаційно-хронологічних шкал розвитку системи орнаменту керамічних посудин для кожної конкретної пам'ятки, можна буде здійснити коректний порівняльний аналіз. У такому разі йтиметься про статистичне переважання тих чи інших типів та композицій орнаменту на тій чи іншій пам'ятці або у регіоні в цілому на доволі вузьких хронологічних зрізах.

Отже, на теперішній час більш доцільним виявився саме регіональний підхід. Саме обмежені чи-то матеріалами однієї пам'ятки, чи-то матеріалами декількох територіально та хронологічно близьких пам'яток дослідження дають найкращі результати. Результати аналізу матеріалів конкретних пам'яток дають нехай і локально обмежену, але відносно однозначну інформацію щодо культурної та хронологічної специфіки орнаменту керамічних посудин. Натомість, широкі узагальнення грішать оціночними категоріями на зразок «багато», «мало», «тенденція до згасання» тощо, що не підтверджуються будь-якими хоча б приблизними статистичними та картографічними викладками.

Список використаних джерел

1. Макаренко М. Орнаментація керамічних виробів культури городищ роменського типу: Відбиток з Niederluf Sbornik / М. Макаренко. – [б.м]: [б.в.], [б.р.]. – S. 323–338.
2. Макаренко М. Городище «Монастирище» / М. Макаренко // Окремі відбитки з Наукового збірника за 1924 р. – К.: Трест Київ-Друк, 8-ма друкарня. – 23 с.
3. М. Орнаментація керамічних виробів культури городищ роменського типу: Відбиток з Niederluf Sbornik. – [б.м]: [б.в.], [б.р.]. – S. 323–338.
4. Винников А. З. Орнаментация боршевской керамики / А. З. Винников // Древняя Русь и славяне. – М., 1978. – С. 55–61.
5. Сухобоков О. В., Юренко С. П. Орнаментація волинцевсько-роменського керамічного комплексу / О. В. Сухобоков, С. П. Юренко // Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян. – Київ-Львів, 1997. – С.161–175.
6. Коваленко О. В. Про орнаментацію посуду роменської культури з Полтави / О. В. Коваленко // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2001. – № 1. – С. 77–80.
7. Русанова И. П. Славянские древности VI–IX вв. между Днпром и Западным Бугом / И. П. Русанова // Свод археологических источников. – 1973. – 100 с.
8. Баран В. Д. Пражская культура Поднестровья (по материалам поселений у с. Рашков) / В. П. Баран. – К., 1988. – 160 с.
9. Приходнюк О. М. Пеньковская культура (культурно-археологический аспект исследования) / О. М. Приходнюк. – Воронеж, 1998. – 170 с.
10. Петрашенко В. О. Слов'янська кераміка VIII – X ст. Правобережжя Середнього Подніпров'я / В. О. Петрашенко. – К., 1992. – 140 с.
11. Мезенцева Г. Г. Канівське поселення полян / Г. Г. Мезенцева. – К., 1965. – 124 с.
12. Михайлина Л. П. Слов'яни VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами / Л. П. Михайлина. – К., 2007. – 300 с.

Лина Дорошенко

**ИНФОРМАТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ОРНАМЕНТИКИ
СЛАВЯНСКОЙ КЕРАМИКИ ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ I ТЫС. Н. Э.**

Орнаментация раннеславянских сосудов не отличается значительным разнообразием, поэтому замечания по поводу декорирования в работах предшественников имели, обычно, беглый характер. Практически отсутствуют работы, в которых орнаментация раннеславянских керамических сосудов характеризуется как отдельная система. Однако немногочисленные примеры специальных разработок по орнаментированной керамике, свидетельствуют в пользу верности мысли о том, что информационные возможности декоративных элементов, какими бы примитивными они не казались на первый взгляд, значительно выше. Историографический обзор позволил констатировать, что именно исследования, ограничены материалами одного памятника или нескольких, территориально и хронологически близких памятников, давали интереснейшие результаты. Мы акцентировали внимание на методологии, примененной предшественниками при изучении орнаментации, определили основные черты орнаментики раннесредневековой керамики Поднипровья, теоретические моменты, касающиеся орнаментации. Интересными оказались результаты довольно широких обобщений, а некоторые аспекты локальных, в пределах конкретного памятника наблюдения относительно орнаментации керамических сосудов. Поскольку результаты анализа материалов конкретных памятников дают пусть и локально ограниченную, но относительно однозначную информацию о культурной и хронологической специфике орнаментации керамических сосудов.

Ключевые слова: орнаментация, раннеславянская керамика, славянские древности последней четверти I тыс. н. э., потенциал, подход к изучению.

Lina Doroshenko

**INFORMATION POTENTIAL OF ORNAMENTATION OF SLAVIC POTTERY
(THE LAST QUARTER OF THE FIRST MILLENNIUM A. D.)**

The ornamentation of early Slavic vessel was not characterized by considerable diversity. Therefore, comments about the decoration in the works of the predecessors were fugitive in nature usually. We have not work in which the ornamentation of early Slavic pottery is characterized as a separate system. However, a few examples of specific designs on the decorated ceramics suggest that the informational potential of ornamentation, no matter how primitive they may seem at first glance, but are much more. Historiographical review allowed us to conclude that the study is giving the interesting result when you is limited by the materials of the same sites, the materials or several geographically and chronologically close of sights. We focused on the methodology applied by the predecessors in the study of ornamentation, identified the main features of the ornamentation of early medieval pottery of Dnieper region, theoretical aspects of ornamentation. Interesting results fairly broad generalizations and some aspects of the local learning of specific sites, observations regarding the decorating of ceramic vessels. Since the results of the analysis of specific materials from sights give even locally limited, but relatively

unambiguous information about the cultural and chronological specificity of the ornamentation of ceramic vessels.

Key words: ornamentation, The Early Slavic pottery, Slavic ancient of the last quarter of the first Millennium A. D., potential, approach to the study.

УДК 94:[351.853:7.025.4](477.83/.86) «1879/1904»

Ігор Саламаха

ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЙЦЕХА ДІДУШИЦЬКОГО НА ПОСАДІ КОНСЕРВАТОРА ЦЕНТРАЛЬНОЇ КОМІСІЇ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ І КОНСЕРВАЦІЇ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА МИСТЕЦТВА (1879–1904 РР.)

У статті досліджується діяльність відомого громадського та політичного діяча Східної Галичини Войцеха Дідушицького на посаді консерватора (урядовця, який займався збереженням історичних пам'яток) «Центральної Комісії для вивчення і консервації пам'яток історії та мистецтва» у 1879–1904 рр. Аналізуються основні напрямки його роботи, описуються найбільш відомі реставрації, проведені за його участі. Також висвітлюється розвиток системи охорони історичних пам'яток Австро-Угорської імперії та інституту консерваторів Східної Галичини в другій половині XIX ст.

Ключові слова: консерватор, Войцех Дідушицький, історична пам'ятка, реставрація, Східна Галичина.

Відомий громадський та політичний діяч, меценат, вчений, письменник-публіцист, Войцех Дідушицький він був однією з найбільш знакових фігур політичного та суспільного життя Східної Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

Народився він у Єзуполі 13 липня 1848 р. у знатній родині Дідушицьких, яка виводила свої корені від галицько-волинського короля Данила. Навчався у Терезіанумі (елітарній лицарській школі, заснованій у XVIII ст. у Відні імператрицею Марією Терезією, що призначалася винятково для дітей шляхти), а пізніше у Віденському університеті, де захистив докторат з філософії. Неодноразово обирався депутатом до Галицького крайового сейму та віденського парламенту (Рейхсрату), а у 1906–1907 рр. обіймав посаду міністра Галичини в австрійському уряді. Окрім цього, був професором етики, естетики, історії й філософії Львівського університету (з 1897 р.), член-кореспондентом Академії мистецтв (з 1887 р.), головою крайового археологічного товариства у Львові (1881–1892 рр.), членом крайової шкільної ради (у 1895–1904 рр.), а також таємним радником імператорського двору (з 1898 р.).

Історія життєвого шляху В. Дідушицького достатньо детально висвітлена у польській та українській історіографії [1–5]. Однак, досі маловивченою сторінкою в його біографії залишається діяльність на посаді консерватора «Центральної комісії для охорони пам'яток старовини». Поява інституту консерваторів стала наслідком цісарського декрету від 31 грудня 1850 р. про створення у Відні «Центральної Комісії для вивчення і збереження історичних будівель», завданням якої було дбати про збереження для майбутніх поколінь давніх пам'яток на всій території австрійської держави [6, s. 12; 7. с.18]. До 1860 р. вона підпорядковувалась Міністерству торгівлі та промисловості, а пізніше – Міністерству освіти та віросповідань [6, s. 12].

В окремих краях, у тому числі й у Східній Галичині, справою збереження історичних пам'яток повинні були займатись спеціальні урядовці-консерватори, які офіційно підпорядковувались центральній комісії. За свою працю вони не отримували жодної платні, і, зазвичай, посаду консерватора займали ідейні особи, до кінця віддані своїй справі. До обов'язків консерватора входило слідкувати за проведенням реставраційних робіт, проводити інвентаризацію, запобігати руйнуванню пам'яток тощо.

Першими консерваторами Східної Галичини були Францішек Строїнський та Адольф Вольфстрім [8, s. 168–169]. У 1864 р. посаду головного охоронця пам'яток краю зайняв Мечислав Потоцький, який упорядкував діяльність цієї інституції [9].

У 1873 р. віденська центральна комісія була реорганізована. Вона отримала нову назву «Центральна Комісія для вивчення і консервації пам'яток історії та мистецтва» і була розділена на три секції: археологічну, секцію пам'яток архітектури і мистецтва та секцію архівних пам'яток. Внаслідок цієї реформи утричі зросла і кількість консерваторів. Однак у Східній Галичині М. Потоцький і надалі неофіційно залишився «головним» пам'яткоохоронцем краю, формально займаючи посаду консерватора другої секції.